

LEREN VAN BEHEREN

Ontwerpfouten die voor onveilige situaties zorgen, vragen achteraf vaak om dure oplossingen – zoals kostbare verbouwingen of bewaking. Architecten, planologen, gemeenten en anderen moeten eerst nadenken voordat ze de omgeving inrichten, betoogt *Paul van Someren*, die een lans breekt voor de Veilig Ontwerp en Beheer Cyclus en situationele preventie in het algemeen.

door Paul van Someren

De auteur is directeur van DSP-groep te Amsterdam.

Dode hoeken, beklemmende gangen, slecht verlichte bergingen en makkelijk open te breken, te slopen of te bevuilen gebouwen. Nog steeds sluipen er fouten in het ontwerp van gebouwen, waardoor ze later nodeloos onveilig worden. Hetzelfde gebeurt in buurten en wijken: nieuwe Vinex-wijken of stadsvernieuwings- en herstructureringsgebieden die al snel na oplevering (weer) last hebben van verloedering, vandalisme, criminaliteit en onveiligheid. Gemeenten, projectontwikkelaars, architecten, planologen, woningcorporaties en ontwerpers, staan gek te kijken dat het zo uit de hand kon lopen met dat nieuwe gebouw of met die nieuwe wijk. Maar dat is geen bruikbaar excuus meer om zich achter te verschuilen. Wie leert van wat mis blijkt te gaan in het beheer, en dat leerproces structureel kan vormgeven, kan kostbare ontwerpfouten vermijden. 'Leren van beheren', noemen we dat. Dat scheelt jaar na jaar veel extra beheerkosten. Gebruik maken van de zogenoemde Veilig Ontwerp en Beheer Cyclus (zie figuur hiernaast), betekent dat de kost voor de baat uitgaat.

Letterlijk van stoel tot stad kunnen ontwerpers tegenwoordig een bijdrage leveren aan het verminderen van criminaliteit en onveiligheid

Het ziet er simpel uit, maar in deze cyclus gaat toch nog steeds te vaak iets mis:

- woningen waar je achterom ongezien eenvoudig kan inbreken;
- lantaarnpalen die – nadat de ernaast geplante bomen groter zijn geworden – nauwelijks nog licht kunnen verspreiden;
- gebouwen die in de plint geen woningen of winkels hebben, maar slechts dode bergingen en blinde muren, die al snel onder de graffiti zitten;
- een speelplaats of jongerenvoorziening die op een verkeerde plek in de wijk wordt gepland en zorgt voor overlast en wekelijks een spoor van vernieling in de wijk;
- grote woningen voor grote gezinnen en veel kinderen bovenin een flatgebouw;
- verkeerd ontworpen entrees van megascholen, waardoor scholieren en (ongewenste) bezoekers ongecontroleerd naar binnen/buiten lopen met alle gewelddadige gevolgen van dien;
- stapels stenen die klaar staan voor de (her)bestrating, maar per definitie voor een deel door de ruiten gaan;
- parkeergarages waar niemand zich veilig voelt en waar dus veel dure bewaking en camera's vereist zijn;
- eenvoudig opklimbare daken die een route vormen naar hoger gelegen verdiepingen, of die gebruikt worden als speelplek;
- parkeerplaatsen die uit het zicht liggen en waar later dure technische bewakingsogen opgehangen moeten worden (camera's).

De lijst is ontleend aan de dagelijkse praktijk en is onnodig lang, want dit soort ontwerpfouten is te voorkomen. >>

In de cyclus van veilig ontwerpen en beheren van gebouwen en wijken gaat veel mis. Zo wordt het licht van lantaarnpalen vaak gesmoord door het bladerdak van bomen die ernaast zijn geplant, maar later zijn uitgedijd | foto: Inge van Mill.

Achteraf blijken ontwerpfouten meestal alleen oplosbaar door dure verbouwingen, zware en dure beheerinspanningen (beveiliging, bewaking, politie), of weinig esthetische maatregelen, zoals zwiependende rollen prikkeldraad – die weer een unheimisch gevoel geven. In het ontwerpproces gaat zoveel mis vanuit veiligheidsoptiek, omdat de ontwerpers niet leren uit de beheer- en gebruiksfase. Soms is dat hooghartigheid (“dan moeten ze maar betere mensen in mijn mooie gebouw/wijk stoppen”), soms gebrek aan kennis en ervaring (anderen zitten op de beheerblaren en dragen de beheerkosten) en soms is het gewoon bewust afschuiven van verantwoordelijkheid (“laat politie en beveiliging dat later maar oplossen”).

Een vergelijkbaar verhaal geldt voor nieuwe producten. Je zou verwachten dat nieuwe auto's, fietsen, laptops en dergelijke minder diefstalgevoelig zijn, of in ieder geval na een diefstal onbruikbaar gemaakt kunnen worden. Ontwerpers zouden producten (en diensten!) vóór *crime proof* moeten maken; *crime proofing* heet dat in het Engels. De Europese Commissie besteedt er steeds meer aandacht aan. Onder de noemer van Design Against Crime (DAC) wordt het vak op Engelse universiteiten al onderzocht. Letterlijk van stoel tot stad kunnen ontwerpers tegenwoordig een bijdrage leveren aan het verminderen van criminaliteit en onveiligheid. En via ontwerp en beheer kan daarnaast ook nog eens het gevoel van veiligheid en welbevinden positief beïnvloed worden.

DRIEHOEK

Een veelgehoord tegenargument is dat een dader toch moet 'scoren'. Een dader blijft een dader en met dit soort ontwerp- en beheermaatregelen verplááts je de criminaliteit en onveiligheid dus alleen. Onderzoek laat zien dat deze visie niet alleen onjuist is, maar ook een beetje ouderwets. Met de verplaatsingseffecten valt het reuze mee en daderschap is niet aangeboren en onveranderbaar. Naast

Preventie via de situatie en gelegenheid lijkt een beetje het kind van de rekening geworden

dader en slachtoffer speelt de situatie een eigenstandige rol bij de verklaring en aanpak van criminaliteit: vaak maakt de gelegenheid de dader. Daarbij is het natuurlijk geen kwestie van 'of-of'. In een driehoek – de *crime triangle* – spelen dader,

slachtoffer en situatie/gelegenheid hun rol. Soms vereist de dader meer aandacht, soms de situatie en soms het slachtoffer. Slimme criminaliteitspreventie en effectief veiligheidsbeleid vereist een toegesneden mix van maatregelen. Opvallend is dat de laatste vijf tot tien jaar in Nederland de aandacht vooral (weer) is uitgegaan naar de dader van criminaliteit (pakken, straffen, repressie). Preventie via de situatie en gelegenheid lijkt een beetje het kind van de rekening geworden.

BUITENLAND

In het buitenland is de aandacht voor situationele aanpakken van criminaliteit nooit weggeweest. CPTED heet dat in de Verenigde Staten, of Crime Prevention Through Environmental Design. CPTED (spreek uit: septet) is een model voor de aanpak van criminaliteit en onveiligheid, dat gebaseerd is op de gelegenheidstheorie. De gedachte is dat criminaliteit en onveiligheid kunnen worden aangepakt via omgevingsgerichte maatregelen. In aanvang werd daarbij vooral gesproken over de fysieke omgeving, maar later kwam er meer aandacht voor de sociale omgeving. Belangrijke principes zijn: zichtbaarheid (ogen op straat), toegankelijkheid, zonering/territorialiteit (onderscheid tussen privé en openbaar, en tussen mijn en dijn), aantrekkelijkheid, participatie van betrokkenen en beheer. Een belangrijk organisatorisch principe is dat men eerst de problemen analyseert en pas daarna maatregelen neemt. Dat lijkt een open deur, maar in Nederland wordt al snel om camera's geroepen of meer blauw op straat. Men begint dan dus bij de maatregel zonder na te denken over het probleem, de daders, de slachtoffers, en de situatie waarin dat alles bij elkaar komt. Wat in Noord-Amerika CPTED heet, noemt men in Engeland de Situational Approach, Designing Out Crime (DOC) of Design Against Crime (DAC). De meest gebruikte omschrijving in Nederland is Veilig Ontwerp en Beheer (VOB).

STROMINGEN

De term CPTED ontstaat als afkorting met de publicatie in 1971 van C. Ray Jeffery's boek *Crime Prevention Through Environmental Design*. Jeffery staat een zeer brede aanpak van criminaliteitspreventie voor, waarbij hij een onderscheid maakt naar technopreventie, stedenbouwkundig/plano-logisch en architectonisch ontwerp, omgeving en gedrag, en ten slotte burgerparticipatie. Rond dezelfde tijd publiceert de architect Oscar Newman zijn boek *Defensible Space*. Hij richt zijn pijlen vooral

op de grote Amerikaanse hoogbouwcomplexen waar misdaad welig tiert. In het werk van Newman staan begrippen als territorialiteit, zichtbaarheid en toegankelijkheid centraal. Newman ontleent veel van zijn ideeën aan het werk van Jane Jacobs, die in haar boek *The Death and Life of Great American Cities* (1961), ten strijde trok tegen de grootschalige stadsontwikkeling. Zij hield een warm pleidooi voor een stedelijke vernieuwing waar leefbaarheid, levendigheid, buurtparticipatie en een wijkgerichte aanpak voorop staan. De derde stroming ontspringt rond dezelfde tijd in het Engelse Home Office en heet Situational Approach. Kopstukken zijn hier Ronald Clarke en Pat Mayhew. De Situationele Aanpak richt zich op specifieke typen criminaliteit en probeert daarbij met gerichte maatregelen de gelegenheid voor het ontstaan van die vormen van criminaliteit in een specifieke situatie en context te verminderen: jeugd vandalisme in hoogbouw wijken, zakkenrollerij in het openbaar vervoer, of alcoholgerelateerd geweld in uitgaanscentra. De vierde en laatste stroming is recenter en kijkt vooral naar producten en diensten en probeert die vooraf zo te ontwerpen dat criminaliteit minder kans krijgt: Crime Proofing, of Design Against Crime.

NETWERK

Er bestaat ondertussen een wereldwijd netwerk van praktijkmensen, onderzoekers en beleidspersonen die op dit terrein praktisch en empirisch bezig zijn. Wereldwijd is er de ICA: de International CPTED Association. Onder deze wereldwijde paraplu vallen diverse continentale of nationale organisaties van Zuid-Amerika en Australië tot dichterbij huis in Engeland de Designing Out Crime Association. Voor de rest van Europa is er de European Designing Out Crime Association (E-DOCA) en in Nederland de Stichting Veilig Ontwerp en Beheer. Het betreft hier vrij informeel georganiseerde netwerken waar praktijkmensen, onderzoekers, adviseurs, politie, beveiligers en de meer praktische beleidsfiguren kennis en ervaring uitwisselen.

TOEKOMST

De laatste jaren krijgen CPTED en Veilig Ontwerp en Beheer in Nederland de wind weer mee. Daarbij kan gebruik gemaakt worden van belangrijke buitenlandse innovaties op het terrein van Crime Proofing, Design Against Crime en lopende normalisatie en standaardisatie die Europese normen oplevert op het terrein van stedenbouw, architectuur en veiligheid, veilig wonen, veilige scholen, veilige winkels en kantoren, en veiligheid

WWW

Informatie over de Designing Out Crime Association is te vinden via de website van de organisatie: www.doca.org.uk
De website www.e-doca.eu biedt informatie over de European Designing Out Crime Association (E-DOCA), informatie over Stichting Veilig Ontwerp en Beheer is te vinden via www.stichtingvob.nl

bij openbaarvervoorzorgingen. Ook de CPTED-beleidscyclus is hierbij een nuttig instrument, omdat hierbij eerst een analyse gemaakt wordt van het probleem en de betrokkenen in de specifieke situationele context en pas daarna actie en maatregelen volgen – die dan weer goed geëvalueerd worden.

De laatste jaren krijgen CPTED en Veilig Ontwerp en Beheer in Nederland de wind weer mee

Maar ook in Nederland bestaan er waardevolle en zeer effectieve instrumenten:

- Het Politiekeurmerk Veilig Wonen, dat in essentie bestaat uit twee pakketten prestatie-eisen: een pakket van vijftig eisen waar bestaande wijken en gebouwen aan moeten voldoen, en een pakket van vijftig eisen voor nieuw te bouwen wijken en gebouwen. Met name de eisen op wijkniveau blijken daarbij vaak nog te weinig bekend en door gemeenten of corporaties te weinig gebruikt te worden.
- De Veiligheidseffectrapportage (VER); een geheel aan afspraken hoe je vooraf veiligheidsrisico's in kaart brengt en daar vervolgens samen iets aan kan doen.

Dit soort instrumenten legt nationale en internationale kennis op een gestandaardiseerde manier vast, waardoor de kennis langzaam kan worden opgebouwd: wat werkt en wat werkt niet (*evidence based*). In deze traditie passen ook bijvoorbeeld het Keurmerk Veilig Ondernemen en ontwikkelingen op het terrein van veilige scholen, zoals Veilig In en Om School (VIOS) en het IRIS-incidentenregistratiesysteem voor scholen. *Last but not least* zijn er de ontwikkelingen op het terrein van wijk- en buurtgericht werken: wijk- en buurtbeheer, 40 wijkanaanpak, WMO. Hierbij zie je vaak eenzelfde mix terug, waarbij aandacht voor de fysieke omgeving en de sociale omgeving wordt gecombineerd. CPTED en Veilig Ontwerp en Beheer passen naadloos in deze richting. <<

Voor reacties: e-mail pvansoomeren@dsp-groep.nl
Paul van Soomeren is lid van de International CPTED Association en de European Designing Out Crime Association. In Nederland is Van Soomeren bestuurslid van de Stichting Veilig Ontwerp en Beheer.